

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ
БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ТА ЗЛОЧИННОСТІ У 1920- х - 1930 –х РР.**

Рожкова Л.І. к.і.н., доцент

Однією з найбільш гострих соціальних проблем, що постала перед суспільством та правоохоронними органами в 1920 – х – 1930 роках, була дитяча безпритульність та злочинність неповнолітніх. За повідомленнями преси, в Україні на початку 1920 –х рр. налічувалося 110 тис. безпритульних дітей [1, с.311].

Як зазначають дослідники, основними причинами дитячої безпритульності у цей період були: низький матеріальний рівень життя; безробіття; недоступність закладів освіти для частини дітей; політичні репресії та депортації населення, внаслідок чого діти втрачали батьків або опікунів [2, с.191].

До вирішення цієї проблеми державні діячі закликали громадськість. Як повідомляв представників преси голова ВУЦВК Г. Петровський, на початку 1920-х років в містах України діяв 1761 осередок громадської організації «Друзі дітей», у селах -931. У подальшому кількість осередків товариства зроста: станом на літо 1926 р. в Україні було зареєстровано 1965 міських осередків із загальною кількістю членів 140113 осіб, 1117 сільських осередків – відповідно 32067 членів і на транспорті 365 осередків з кількістю членів 38087, тоді ж було створене Всеукраїнське товариство «Друзі дітей» [1, с.313]. Члени організації брали шефство над дитячими будинками, сприяли виділенню для них земельних ділянок, шляхом внесення коштів поповнювали фонди дитбудинків.

Працівниками міліції здійснювались операції з пошуку та затримання безпритульних дітей. Так, у рапорті начальника міліції Сумської округи від 1 вересня 1928 р., на території округу було затримано 30 безпритульних дітей, серед них: до 16 – ти років – 14 осіб, від 16 до 18 років – 16 осіб. Затримані були направлені до різних закладів: колектора (імовірно, йдеться про

приймальник - розподільник) – 12 осіб, до Харківського реформаторіуму – 3, на біржу праці -3, до «концтабору» (таким терміном позначалися дитячі трудові колонії) [1, с.316].

Частина безпритульних дітей вдавалася до систематичних протиправних дій. Зокрема, 1925 р. у столиці УСРР – Харкові, було зареєстровано 2491 правопорушення, переважно, грабежів та крадіжок, вчинених неповнолітніми [1, с.312]. Такі діти направлялись до спеціальних дитячих закладів. З 1928 р. у структурі Управління Соловецькими таборами була створена дитяча трудова колонія, в якій «перевиховалися» засуджені діти, а фактично – набували нового злочинного досвіду.

Внаслідок колективізації та Голодомору 1932 -1933 рр. проблема дитячої безпритульності набула ще більших масштабів. На 1931 р. в 226 дитячих будинках УСРР налічувалося 39318 дітей, до кінця 1933 р. у 452 дитбудинках нараховувалося 96057 дітей, ще близько 96 тис. дітей перебували під патронатною опікою [2, с.191].

У травні 1933р. відповідно до постанови КП(б)У «Про боротьбу з дитячою безпритульністю» при Раднаркомі УСРР було створено Всеукраїнську, а при обласних виконкомах – місцеві надзвичайні комісії боротьби з безпритульністю та жебрацтвом, створені сільські дитячі приймальники [1, с.320]. Безпритульних та бездоглядних дітей доправляли до приймальників - розподільників. У цих установах могли перебувати діти віком до 16 років, вони піддавалися санітарно – гігієнічній обробці і медичному огляду. Якщо розшукати батьків не вдавалося, дітей направляли до дитячих закладів.

7 квітня 1935 р. була ухвалена постанова ЦВК РНК СРСР «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», у якій зазначалось, що діти, починаючи з 12 – річного віку, викриті у вчиненні крадіжок, заподіяні насильства, тілесних ушкоджень, каліцтва, вбивств чи спробі такого, притягаються до суду із застосуванням усіх видів покарання включно з розстрілом [1, с.316]. Ця норма була включена до Кримінального кодексу

УРСР. Закон застосовувався також до дітей «ворогів народу», підозрюваних у пособництві своїм батькам.

У середині 1930 -х рр. система дитячих закладів набула подальшого розвитку: при наркоматі освіти функціонували дитячі будинки; при наркоматі охорони здоров'я союзних республік – дитбудинки для дітей , які потребували тривалого лікування; при наркоматі НКВС союзних республік – ізолятори, дитячі приймальники-розподільники, трудові колонії. На середину 1940-х рр. в Україні існувало 8 дитячих трудових колоній, які в офіційних документах іменувалися «таборами» за аналогією із закладами системи ГУЛАГу [3, с.263]. В цих колоніях перебували діти репресованих батьків або засуджені за вчинення злочинів. Основною метою діяльності цих закладів було «перевиховання» дітей – правопорушників та дітей «ворогів народу», яке передбачало про формування комуністичного світогляду та «трудове виховання». У колоніях функціонували виробничі майстерні, на них поширювався п'ятирічний план, існували індивідуальні плани, були свої ударники. Згідно з наказом НКВС, для дітей від 12 до 16 років було встановлено 4 –х годинний робочий день і ще 2 години на навчання; для дітей від 16 до 18 років 8 – й годинний робочий день, на шкільні заняття відводилося 2 години [3, с.265-266]. Однак, цей режим часто порушувався, заняття проводилися формально, у деяких дитячих таборах НКВС шкіл взагалі не існувало. Разом з тим, матеріально – технічне забезпечення у цих колоніях було недостатнім, умови життя нерідко спонукали дітей до втеч.

У червні 1935 р. НКВС СРСР видав інструкцію «Про порядок затримання та подальшого направлення безпритульних і бездоглядних дітей» [1, с.320]. Передбачалося, що дільничні інспектори міліції зобов'язані були виявляти місця зібрань і ночівлі безпритульних, затримувати дітей та підлітків, які займаються жебрацтвом, тощо. Дітей арештовували і транспортували за тими самими правилами, що і дорослих – з двома винятками:їх належало тримати від дорослих і не дозволялося стріляти при спробі втечі.

У роки «великого терору» члени сімей репресованих визнавалися «антирадянськими елементами». Згідно з оперативним наказом №00447 НКВС СРСР «Про репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів» від 30 липня 1937 р. [4, с.72-73], неповнолітні члени сім'ї репресованого підлягали виселенню до табору чи трудового поселення. Діти дошкільного віку та до 15 років вважалися сиротами, старші 15 років – здатними на «соціально небезпечні та антирадянські дії». Якщо неповнолітніх членів сім'ї репресованого вважали здатними «до активних антирадянських дій», то постановами позасудових органів (так званих «трійок»), вони підлягали ув'язненню в табори, виправно – трудові колонії та дитячі будинки особливого режиму. Оскільки, масштаби репресій постійно зростали, збільшувалась кількість дітей, яких розміщували у спеціальних дитячих закладах.

Отже, з одного боку, з метою зменшення масштабів дитячої безпритульності та злочинності в 1920 – 30 – х роках було ухвалено державні рішення, законодавчі акти, створено дитячі заклади різних типів. З іншого боку, в умовах посилення репресій 1930-х років дедалі збільшувалась кількість сиріт та напівсиріт, з яких формувались контингенти таких закладів. Основною метою їх діяльності було виховання «нової радянської людини».

Використана література

1. Михайленко П., Кондратьєв Я. Історія міліції України у документах і матеріалах: У 3-х т. К.: Генеза, 1997. Т. 2:1926-1945. 1999. 412 с.
2. Подкур Р. «Дитячий ГУЛАГ» в контексті політики державного терору (1937 – 1939 рр.). З архівів ВУЧК – ГПУ НКВД – КГБ. 2007. №1 (28). С.189-204.
3. Епплбом Енн Історія ГУЛАГу/Пер. з англ. А.Іщенка. К.:Вид. дім «Києво – Могилянська академія», 2006. 511с.
4. Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937-1938 рр. /Упрод. С.Кокін, М.Юнге. Ч.1. К.:Вид. дім «Києво – Могилянська академія», 2010. 614 с.